

LIETUVOS IR LENKIJOS
EDUKACIN KOMISIJA IR JOS TAKA KIT KRAŠT
ŠVIETIMO SISTEMOMS

K rybingo bet trumpo nepriklausomyb s laikotarpio pedago-
gin veikla buvo nukreipta mokyklinės reformas, savosios ugdy-
mo sistemos k rim . Praeityje nuveiktiems švietimo darbams —
lietuvi pedagogikos istorijai — nesusp ta pakankamai paskirti pa-
stang . Apie Edukacin Komisij nepriklausomoje Lietuvoje teraš
Gvildys ¹. Dabartin je Lietuvoje pagrindin darb dirbo Šidlaus-
kas ². Laisvajame pasaulyje raš Sužied lis³. Bi i nas⁴, ir Pap-
lauskas-Ram nas ⁵. Iš j Paplauskas-Ram nas žvelg Edukacin s
Komisijos reikšm tarptautin je plotm je ir dokumentavo Eduka-
cin s Komisijos veiksnį darbo svarb ⁶. Apskritai, lietuvi tarpe
yra gan mažas susidom jimas Edukacin s Komisijos darbu ir
veikla. Lietuviai daugumoje mano, kad Edukacin Komisija buvo
lenkinimo priemon ir tod l mažina svarb ne tik jos, bet ir t
lietuvi , kurie aktyviai dalyvavo ir vadovavo Edukacinei Komisi-

¹ J. Gvil dys, *Edukacijos Komisijos švietimo darbai Lietuvoje*, žr. Židi-
nys, XIII t., 1931 m., 5-7 (76-77) nr., 478-494 psl.

² A. Šidlauskas, *Mokykl reforma Lietuvoje XVIII a. pabaigoje*, žr.
Lietuvos TSR Moksl Akademijos Darbai, Serija A, 2(13) nr., 1962 m.,
37-56 psl. ; A. Šidlauskas, *Pradinis mokymas Lietuvoje XVIII amžiaus
paskutiniame ketvirtyje*, žr. *Tarybin Mokykla*, 1962 m., 6 nr., 42-43 psl. ;
A. Šidlauskas, *Švietimas Lietuvoje paskutiniame XVIII a. ketvirtyje*, Vil-
nius 1962 (disertacijos rankraštis) ; A. Šidlauskas, *Vidurin s mokyklos Lie-
tuvoje XVIII a. pabaigoje*, žr. *Iš Lietuvi kult ros istorijos*, IV knyga,
Vilnius 1964, 123-132 psl. ; A. Šidlauskas, *Kova d l gamtos moksl vedimo
Lietuvos mokyklose XVIII amž pabaigoje*, žr. *Lietuvos TSR Moksl Akade-
mijos Darbai*, Serija A, 2(11) nr., 1961 m., 133-142 psl.; A. Šidlauskas,
Tikslj j ir gamtos moksl vadov liai Lietuvos mokyklose XVIII a. pabaigoje,
žr. *Bibliotekininkyst ir Bibliografija*, 2 t., Vilnius 1963 m., 155-194 psl.

³ Simas Sužied lis, *Edukacin Komisija*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*,
V t., 338-340 psl. ; *taipgi Švietimas ir aukl jimas. Švietimas didžiojoje
Lietuvos kunigaikštijoje*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XV t., 744-751 psl.

⁴ Jonas Bi i nas, *Vilniaus Akademija Edukacin s Komisijos rankose*,
nespausdintas rankraštis, Roma, 6-ta dalis, 29-46 psl.

⁵ Antanas Paplauskas-Ram nas, *Iš sitem aušr*, Torontas 1967,
453 psl.

⁶ Ten pat, 284-290 psl. ir 382-392 psl.

jai⁷. Lietuvi švietimo istorija tur t ryškinti pedagogin je literat roje fakt , kad Lietuva didele dalimi prisid jo prie pirmos valstybin s mokykl sistemos Centro bei Ryt Europoje suk rimo ⁸. Edukacin s Komisijos vadai savo darbais ir raštais gali prilygti tokiems žymiesiems pedagogams kaip Pestalozzi ⁹. Mokykliniai kodeksai yra pirmi, kurie realistin ugdymo krypt , atremt gamtos mokslus, suteik visai krašto švietimo sistemai¹⁰. Edukacin s Komisijos reguliaminai ir statutai yra vieninteliai to laikotarpio Europoje dokumentai, kurie realiai atspindi modernios pedagogikos principus ir mokytojo bei luom pareigas visuomen je.

Švietimas Lietuvoje XVIII amžiuje

Lietuvos švietimu prieš Edukacin Komisij r pinosi vienuolijos ¹¹. Jau prieš *Ratio Studiorum* (1599) ¹² švietime vyravo j zuit taka, bet su pijorais ir S. Konarskiu j zuit humanistin taka sumaž jo ir pijor realizmas, su pagalba fiziokrat , pagaliau Edukacin s Komisijos veikloje sustipr jo. XVIII šimtme io pedagogin raid galima skirstyti dvi dalis : humanizmo vyravim ir realizmo vyravim ¹³. Edukacin Komisija atstovavo pranc z revoliucijos dvasi , enciklopedist galvosen ir Rousseau valstybingumo id jas.

⁷ Pavyzdžiui J. Gobis, *Trumpa aukl jimo istorija*, Kaunas 1923.

⁸ Pla iau J. A. Ra kauskas, *The First National System of Education in Europe : The Educational Commission of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania* (1773-1794), žr. *Lituanus*, XIV t., 4 nr. 1968, 5-54 psl.

⁹ Antanas Papiuskas-Ram nas, *Iš sutem aušr* , 386-387 psl.

¹⁰ Ten pat, 391 psl.

¹¹ V. Gidži nas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII-XX amžiuje*, žr. Lietuvi Katalik Mokslo Akademijos *Metraštis*, V t., Roma 1970, 261-299 psl.; V. Gidži nas, *Katalik Bažny ia Lietuvoje : didžiojoje Lietuvos kunigaikštijoje*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XV t., 131-141 psl.; Kristupas Gudaitis, *Evangelik bažny ios Lietuvoje*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XV t., 166-179 psl. ; Igne Lukšait , Lietuvi kalba reformaciniame jud jime XVII a., Lietuvos TSR Moksli Akademijos Istorijos Institutas, *Acta Historica Lituanica*, V t., Vilnius 1970, 68 psl. ; Rapolas Krasauskas, *Katalik Bažny ia Lietuvoje XVI-XVII amž.*, žr. Lietuvi Katalik Mokslo Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 207-214 psl.

¹² Paulius Rabikauskas, *Ratio Studiorum*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXIV t., 533 psl. ; Edward Fitzpatrick, *St. Ignatius and the Ratio Studiorum*, New Yorkas 1933, 68 psl. ; Karl Kehrbach, *Monumenta Germaniae Paedagogica*. Berlynas nuo 1886 met , variuose tomuose randasi *Ratio Studiorum* laidos ; William J. McGucken, *The Jesuits and Education*, Milwaukee 1932.

¹³ « Nuo renesanso laik prasid j s humanizmas siek gr sti pedagogik humanitariniais bei kult ros mokslais. Iš humanistikos kamieno išaugo

Vis aštuoniolikt šimtmet Lietuvoje ir Lenkijoje, lygiai kaip ir kitose Europos valstybėse, švietimo reformos buvo tik projektuose. Apšvietos amžius išliko daugiau racionali, praktiški ir pasaulietiški idėjų švietime. Be to, augant pramonei ir prekybai, išliko reikalas, kad ir švietimas būtų daugiau praktiškas savo tiksluose ir prieinamas ne vien tik bajorijai*, bet ir miestiečiams bei kaimiečiams¹¹. Tuo būdu švietimo reformos judėjimas savo dvasia ir kryptimi liko konflikte su scholastine filosofija ir su tik aukš-

pedagogin filosofija ir pedagogin istorija» (Antanas Pajauskas-Ramanaš, *Pedagogika*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXII t., 239 psl.). XVIII šimtmet pagal M. Lukšien galime skirstyti tris pedagogin s minties raidos etapus: (1) Pirmoje XVIII amž. pusėje dar tebevyrauja jzuit pedagogika. Randama pavieni lietuvi kalbos vartojimo vidurin se mokyklose atvej, bet šis kalbos vartojimas nesusiformuoja s moningai suvokt pedagogin princip. (2) 1750-1773 met laikotarpyje stiprėja jzuit pedagogikos kritika, ieškoma būd reformuoti švietim. Plečiamas mokslo turinys — vedama programon gimtoji kalba ir gamtos mokslas, auklėjime akcentuojamos pilietin s dorybės. Bet, visos naujos idėjos taikomos bajorluomui. (3) Edukacin s komisijos galdynėje švietimas traktuojamas kaip visuomenės gerovės s lyga. Šitame laikotarpyje išryškėja švietimo visuotinum idėja (M. Lukšien, *Pedagogin s minties Lietuvoje bruožai XVIII a.*, žr. *Kai kurie Lietuvos TSR pedagogin s minties ir švietimo istorijos klausimai*, Vilnius, Mokykl Mokslinio Tyrimo Institutas, 1965, 13 psl.

* Tai jau faktiškai mokslas ir anksčiau buvo prieinamas ne «vien tik bajorijai», bet taip pat ir miestiečiams bei kaimiečiams. Pagal jzuit istorikolenko B. Natoskio neseniai paskelbtus tyrimjmus (straipsnyje *Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie kontrreformacji*, žr. *Wiek XVII, Kontrreformacja, Barok*, Breslavas, Varšuva, Krokua 1970, 309-337 psl.) didesn se jzuit kolegijose, j tarpe ir Vilniuje, pradžioje moksi daugiau nebajor kaip bajor, vliu vien ir antr būdavo maždaug po lygiai, tik tai XVII amžiuje pradeda viršyti bajorai. O apie pačius jzuitus sako, kad «provincja polska byla o wiele barzdziej szlachecka ni litewska» (ten pat 325 ir 316 psl.). Plg. taip pat P. Rabikauskas, *Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai*, IV, žr. L. K. M. Akademijos *Metrašči*, V t., Roma 1970, 328-329 psl. Apie Lietuvos jzuit mokyklas prof. S. Sužiedlis rašo: «Krokuvos lenkai prikaišiojo Lietuvos jzuitams, kad jie atitrauki jaunuolius nuo ,arklo ir amato, vadinasi, moko valstiečius ir miestiečius. Vilniuje neturtingiems studentams buvo išlaikomi 4 bendrabuiai (bursos) ir atskira kolegija» (*Švietimas ir auklėjimas*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, Bostonas 1968, 748 psl.). Pagaliau ir autoriaus 14 išnašoje cituotoji Gardino seimelio bajor instrukcija, kaip tik rodo kad miestiečiams ir kaimiečiams buvo ne tik prieinamos mokyklos, bet kad faktiškai jie tas mokyklas lank. (Red. prierasas).

¹¹ Bajorija dažniausiai priešinosi ir kovojo prieš švietimo visuotinumą. Pavyzdžiui, Gardino bajor seimelio dokumentas: K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Žiugžda (red.), *Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai*. I t., Lietuvos TSR Moksl Akademija, Istorijos ir Teisės Institutas, Vilnius 1955, 336 psl., dokumentas 392 nr.

tesniam luomui skirtomis švietimo staigomis, kurios Lietuvoje ir Lenkijoje nuo šešiolikto amžiaus buvo religini institucij kontrolije.

Lietuvoje Vilniaus Akademija, o taip pat ir didel dauguma vis švietimo staig, buvo j zuit valdoma. Lietuvoje veik ir kiti religiniai ordina, kaip pijorai (*Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*), bet jie nei skai iumi nei taka nesiek j zuit. 1773 metais didžioji Lietuvos kunigaikštija tur jo 34 vidurines mokyklas. Iš to skai iaus 20 mokykl buvo j zuit, 8 pijor, 4 bazilijon, ir 2 ne katalik¹⁵.

Švie iamoji amžiaus poveikyje socialiniams bei ekonominiams uždaviniams visuomen je keiantis, Lietuvos j zuitai prad jo švietim reformuoti jau aštuoniolikto amžiaus pradžioje. J zuitai d stom j dalyk s raš trauk nauj sias kalbas ir gamtos moksl. Taipgi buvo dedamos pastangos labiau susipažinti su visuomeniniais dalykais. Politin s vertyb s ir atsakomyb b davo diskusij tema, ir jau ne kart iškildavo id ja, kad visuomeniniai interesai, bendrai imant, yra aukš iau asmenini. Visuotinio švietimo id jos nebuvo dar n svajon se.

Viena iš didesni reform XVIII amž. viduryje buvo Stanislovo Konarskio (1700-1773). Konarskis 1740 m. netoli Varšuvos suformavo *Collegium Nobilium*¹⁶. To tipo mokykla Pr sijoje atsirado tik po Fridricho Didžiojo reorganizacijos 1765 m. (*Académie des Nobles*)¹⁷.

Collegium Nobilium paskatino kitas mokyklines reformas Lietuvoje ir Lenkijoje. Pijorai 1754 m. išleido taisykles, privalomas j mokykloms. J zuitai neatsiliko ir perži r jo savo švietimo samprat ir praktik. 1751 m. Vilniuje j zuitai steig savo *Collegium Nobilium*. Šalia pijor ir j zuit reform reikia pamin ti 1766 m. Varšuvoje steig Karališk j Karo Akademij. Ši akademija reikšminga tuo, kad jos organizacija ir tikslas pasaulietiški.

XVIII amžiaus viduryje vykdytos švietimo srityje reformos

¹⁵ A. Šidl auskas, *Vidurinis mokyklos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje*, 124 psl.

¹⁶ Konarskio pagrindiniai raštai yra randami: Stanisław Konarski, *Pisma pedagogiczne, wst pem i obja nieniami opatrzył Lukasz Kurdybacha*, Breslavas 1959, 725 psl.; William J. Rose, *Stanisław Konarski, Reformer of Education in XVIIIth Century Poland*, Londonas 1929, 288 p.; William J. Rose, *Stanisław Konarski: Preceptor of Poland*, žr. *The Slavonic Review*, IV t., 1925 m. 10 nr., 23-40 psl.

¹⁷ Friedbich Paul sen, *German Education Past and Present*, Leipcgas 1908, 112 psl.

ved naują ir pažangi mokom dalyk , o taip pat keit ir mokymo metodik . Bet pagrindinis reformos vyko po j zuit ordino panaikinimo ¹⁸.

Edukacin s Komisijos k rimas

Panaikinus j zuit ordin , Lietuvos-Lenkijos seimas pradjo svarstyti, k daryti su j zuit mokyklomis ir turtais. Lietuvos vicekancleris Joachimus Chreptavius (1729-1812) pasi l Seimui sudaryti specialią Edukacin Komisiją, kuri t st j zuit darb ir pertvarkyt j mokykl sistem . Chreptavius pasi l Edukacin Komisiją subordinuoti tiesiogiai karaliui. Bet seimas pri m vysk. Ignaco Masalskio (1729-1794) pasi lym , b tent, Edukacin Komisija b t karaliaus globoje, bet tiesiogiai atsakinga Seimui. Pats pasi lymas buvo priimtas 1773 m. spalio 14 d.¹⁹ Tuo b du atsirado Lietuvai ir Lenkijai bendras švietimui tvarkyti organas. Ši komisija privaljo perimti visas j zuit mokyklas ir j turtus, o taip pat prieži r vis kit ordin mokykl . Komisija privaljo reformuoti mokykl programas, paruošti vadov lius ir t.t. Edukacin s Komisijos steigimas buvo pirmas vykis, kai valstyb tiesiogiai pati m si tvarkyti švietimo reikalus. Tai buvo pirmoji valstybin švietimo sistema ²⁰.

¹⁸ Nicholas Hans, *The Dissolution of the Society of Jesus in the Eighteenth Century and its Financial Consequences*, žr. Robert King Hall ir J. A. Lauwers, *Education and Economics : The Yearbook of Education*, 1956, 137-146 psl.

¹⁹ Bendr apžvalg Edukacin s Komisijos pateikia Simas Sužied lis, *Edukacin Komisija*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, V tomas, 338-340 psl. ; J. A. Ra kauskas, *Educational Commission*, žr. *Encyclopedia Lituanica*, II t., 1972 ; A. Ra kauskas, *The First National System of Education in Europe*, žr. *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, XIV t. 1968, 4 nr., 5-53 psl. Apie Edukacin Komisiją angl kalba yra keli straipsniai: A. Bruce Boswell, *Educational Reform in Poland after the First Partition*, žr. *The Slavonic Review*, 3 t., 7 nr., 1924, 131-140 psl. ; Nellie Apanasewicz, *The National Education Commission of Poland 1773-1794*, žr. *Education Around the World*, U. S. Office of Education, International Educational Relations Branch, 1960, IV. 8 d., 1-5 psl. ; Nicholas Hans, *Educational Reform in Poland in the Eighteenth Century*, žr. *Journal of Central European Affairs*, XIV t., 1954 m. sausio m n. 4 nr., 301-310 psl. ; Nicholas Hans, *Polish Schools in Russia : 1772-1831*, žr. *The Slavonic and East European Review*, Londonas 38 t., 91 nr. 394-414 psl.

²⁰ Edukacin Komisija angliškai vadinama : The Commission for National Education of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania ; lenkiškai — Komissya Edukacyi narodowey korony polskiey y. W. X. litewskiego. Apie Edukacin s Komisijos k rim ir j zuit turt paskyrim švietimo reikalams galima rasti Nuncijaus Garampi susirašin jime su Vatikanu : Archivum Romanum Societatis Jesu, Polonia, 241 t., fol.

J zuit turtai Lietuvoje ir Lenkijoje siek iki 40 milijon auksin vert s * ²¹. Ta iau tre dalis t turt sp jo ištirpti bajor kišesn se, iki Komisija gal jo tuos turtus sutvarkyti. Metin s pajamos iš nuom ir pal kan siek arti vieno milijono auksin ir tai tur jo eiti mokykl išlaikymui Lenkijos-Lietuvos valstyb je. Reikia pasteb ti, kad pinigai surinkti Lietuvoje tur jo b ti sunaudoti mokykloms Lietuvoje išlaikyti, ir taip pat, pinigai gauti Lenkijoje tur jo b ti naudojami išlaikyti mokyklas Lenkijoje. Ta iau, kadangi Edukacin Komisija buvo jungtinis lietuvi -lenk organas, o Lenkija tur jo mažesnes pajamas iš min t nuosavybi , tam tikra lietuvi pinig dalis nueidavo lenk mokykloms palaikyti. Lietuvos didikai buvo tuo nepatenkinti ir reikalavo, kad Lietuvos fondo liku iai turi b ti skiriami Lietuvos kariuomenei. Tas klausimas atsid r Seime, kur ir liko neišspr stas ²².

Edukacin Komisij sudar 8 nariai. Ignacas Masalskis, Vilniaus vyskupas ir Komisijos pirmininkas ²³; Mykolas Poniatovskis, Polocko vyskupas ; Augustas Sulkowskis; Adomas Kazimieras artoriskis; Jokimas Chreptavi ius, Lietuvos vicekancleris; Ignacas Potockis, Lietuvos didžiosios kunigaikštijos sekretorius; Andrius Zamoiskis ir Antanas Poninskis ²⁴.

III. Edukacin s komisijos švietimo darbai nauj id j t akoje

Edukacinei komisijai atiteko pareiga ne tiktai administruoti mokyklas ir nusavintus j zuit turtus, bet ir reformuoti švietim ,

295-297v; fol. 300-301v; fol. 302-303; taipgi *Polonia*, 313 t., fol. 300-305v; fol. 296-299v; fol. 294-295v ; fol. 324-326v; fol. 328-329v; fol. 350-355.

²¹ J zuit nam ir turt s rašai yra perspausdinti ir randami pas J. Łukaszewicz, *Historia szkół w koronie i wielkim ksi stwie Litewskim od najdawniejszych czasów a do roku 1794*, Poznan 1849-1851, 4 tomai. S rašai yra II t., 203-243 psl.

²² A. Šapoka, red., *Lietuvos Istorija*. Kaunas 1936, 418 psl. N. Hans, *The Dissolution of the Society of Jesus in the Eigtheenth Century and its Financial Consequences*, žr. R. King Hall ir A. Lauwerys, *Education and Economics : The Yearbook of Education*, 1956, 144 psl. Lenkijoje pajamos buvo 386.000 auksin , o Lietuvoje 494.000 auksin . Edukacin s Komisijos biudžetas yra išspausdintas pas Zygmunt Kukul ski, *Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji narodowej z lat 1773-1776*, Nakładem Lubelskiego Komitetu Obchodu 150-j Roczniczy Ustanowienia Komisji Edukacyjnej i zgonu St. Konarskiego, Liublinas 1923, 185 ir XCII-XCIII psl.

²³ K. A. Matulaitis, *D I ko lenkai pakor Varšuvoje Vilniaus vyskup Masalsk ?* žr. *Tautos Praeitis*, III t., 3-4 (7-8) knyga, 1967, 347-363 psl.

²⁴ Seimas skyr 4 narius iš Lenkijos ir 4 narius iš Lietuvos. Veikliausi nariai Edukacin je Komisijoje pirmais metais buvo Masalskis ir Chreptavi ius.

atsižvelgiant laiko reikalavimus. Tuos reikalavimus jau buvo subrandin nauj id j skelb jai. Antai, racionalizmas (René Descartes, 1596-1650) skelb , kad protas yra nepriklausomas nuo juslin s patirties pažinimo, tod l vertingesnis ir patikimesnis už patirt . Racionalizmas tapo pasaul ži rinis s j dis, sukil s proto vardu prieš vairius autoritetus. O juk viduramžiais buvo pabr žiamas paklusnumas Bažny iai ir valdžiai. Dabar pradedama vertinti žmog , m stan i b tyb , o jo išk limas buvo sm gis visokiam autoritetui.

Priešingai racionalizmui, anglo John Locke (1632-1704) empirizmas tvirtino, kad prote nieko n ra, ko anks iau n ra buv jusl se. Protas yra lyg *tabula rasa*. Tod l vienintelis pažinimo šaltinis t ra juslin patirtis. J. Locke savo politin je teorijoje teig , kad valstyb s uždavinys es s individo gerov s išsaugojimas, kad valdžia yra atsakinga prieš taut , kad tautoje kiekvienas žmogus turi lygias teises ir lygias laisves. Locke raštai tur jo didel s takos Jean Jacques Rousseau (1712-1779).

Fiziokratai (k r jas François Quesnay, 1694-1774) skelb kio doktrin , b tent, kad žem yra vienintelis agrarinio krašto turt šaltinis. Pramon žem s g rybes tik perdirba, bet j negamina. Visas g rybes gamina tik žemdirbiai, kurie savo darbu iš žem s betarpiškai ima ir g rybi apytak teikia naujas medžiagas ir gaminius. Visuomen s moksle skelbiama, kad nuosavyb s teis ir kiekvieno individo teis r pintis savo buitimi išplaukia iš m s prigimties, tod l reikalaujama leisti laisvai žem dirbti ir jos vaisiais naudotis. Tai aiškus pasisakymas prieš baudžiov ²⁵.

Franc zijoje Rousseau jau buvo išleid s 1762 metais *Emile* ir *Social contract* ; La Chalotais 1763 metais paraš *Essai d'éducation nationale* ; Rolland 1768 metais paruoš *Plan d'éducation* ; o enciklopedistai su Diderotu ir D'Alembertu priešakyje jau buvo baig savo darb (1751-1772) ²⁶. Lietuvi ir lenk santykiai su pranc z fizio-

²⁵ Pavyzdžiui, pijoras A. Poplawskis kaip fiziokratas labai r pinosi darbo valstie i , baudžiaunink švietimu. Savo veikale *Zbiór niektórych materyj politycznych*, 1774, Poplawskis ragina ponus daugiau r pintis baudžiaunink dalia: «baudžiauninkai tai žmon s, tai broliai, tai bendrapilie iai, turi teis švietim , tur teis gerb v ». Tod l jis reikalavo : sureguliuoti ir garantuoti darbo valstie iams teising pad t valstyb je ; garantuoti asmens laisv ; teis s naudotis savo darbo vaisiais ir džiaugtis gerb viu. Antanas Paplauskas-Ram nas, *Iš sutem aušr*, Torontas 1967, 390-391 psl. ; Antoni Poplawski, *Pisma Pedagogiczne*, Breslavas 1957, 73 psi.

²⁶ Robert M. Stamp, *Educational Thought and Educational Practice During the Years of the French Revolution*, žr. *History of Education Quarterly*,

kratais buvo labai artimi. Septyni Edukacin s Komisijos nariai buvo ilgiau ar trumpiau pagyven Pranc zijoje ar Anglijoje, kur jie tur jo progos susipažinti su fiziokratizmu ir naujomis id jomis. Masalskis, gr ždamas iš Pranc zijos, atsivež net Robert François Quesnay, Pierre Cabanis, ir Nicholas Baudeau, o artoriskis atsi-trauk Simon D'Huillier, Jean Cabanis ir Pierre Samuel Du Pont de Nemours. Visi žinomi pranc zai, fiziokratai ir masonai. artoriskis, Poniatovskis, Masalskis ir Potockis lank si Anglijoje, kur gerai susipažino su angl griežt j moksl mokymo metodika.

Hans teigia, kad Edukacin Komisija centralizacijos id j pa m iš pranc z , o moksl d stymo metodik iš angl ²⁷. Reikia sutikti su šiuo teigimu, nes pranc z taka, ypatingai fiziokrat ir mason , buvo gan aiški Edukacin s Komisijos darbuose ²⁸. Net keturi Edukacin s Komisijos nariai buvo masonai²⁹. Lenkijos-Lietuvos valstyb je žymiausi fiziokratai, b tent, prof. J. Strojnovskis ir pijoras A. Poplawskis vadovavo Edukacin s Komisijos reform darbams³⁰. Šalia Masalskio stiprijoje fiziokrat takoje buvo ir Cbreptavi ius. Abu savo dvaruose dalinai panaikino baudžiov ir ragino kitus tai padaryti. Jie pasir pino, kad Vilniaus akademijoje b t vestas ekonomikos kursas, kur skait fiziokratai profesoriai ⁶

6 t., 1966, 35-49 psl. ; William W. Brickman, *Selected Bibliography on the History of Education in France*, žr. *Paedagogica Historica*, X t., 2 nr., 1970, 286-292 psl. ; W. H. Walsh, *Some Elements in European Philosophical Tradition*, žr. George Z. F. Bereday ir J. A. Lauwers, *Education and Philosophy : The Yearbook of Education*, New Yorkas 1957, 38-51 psl. ; T. A. Priest, (leid jai), *Rousseau on Universal Education*, žr. *History of Education Quarterly*, 1 t., 1 nr. 1961 m. kovo men. 32-34 psl. ; H. C. Barnard, *Education and the French Revolution. Londonas 1969, 1-268 psl. ; David M. Vess, The Collapse and Revival of Medieval Education in France : A Consequence of Revolution and War; 1789-1795 ; žr. History of Education Quarterly*, 7 t., 1967, 71-92 psl.; H. C. Barnard, *The French Tradition in Education : Ramus to Saussure. Londonas 1922, 1970, 319 psl.*

²⁷ Nicholas Hans, *Polish Schools in Russia 1772-1831*, žr. *The Slavonic and East European Review*, 38 t., (Londonas 1960) 91 nr., 397 psl.

²⁸ Pranas Padalis, *Fiziokratai*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, VI t., 292 psl. Nicholas Hans išd sto fiziokrat ir mason tak savo straipsnyje *Educational Reform in Poland in the Eighteenth Century*, žr. *Journal of Central European Affairs*, XIV t., 1954 m. 4 nr., 301-310 psl.

²⁹ Nicholas Hans, *Polish Schools in Russia 1772-1831*, žr. *The Slavonic and East European Review*, Londonas, 38 t., 91 nr., 397 psl.

³⁰ Be abejo Poplawskis buvo vienas iš takingiausi asmen . Daugumas jo projekte randam id j tapo Edukacin s Komisijos nuostat dalimi. Edukacin Komisija švietimo reformai daugiausia m iš Poplawskio projekt ir patarim . Daugiau apie Poplawski ir jo reformas galima rasti J. A. Ra kauskas, *Pradinis švietimas Lietuvoje iki tre iojo padalinimo (1795)*, žr., *Lietuvi Tautos Praeitis*, III t., 1 nr., Chicaga 1971, 63-134 psl.

(Stroinovskis, o po jo Malewskis iki 1817 metu). To meto bajorijos dalis jau buvo susipažinusi su fiziokrat mokslu, o jo principai buvo skelbiami net iš sakyklos bažny ioje.

Reikia taipgi pamin ti dar ir Jean Jacques Rousseau vaidmen Edukacin s Komisijos steigime ir darbuose. 1772 metais Lietuvos-Lenkijos karaliaus prašomas Jean Jacques Rousseau paraš *Considérations sur le gouvernement de Pologne et sur sa Réformation projetée*³¹. Tame traktate yra gan išsamiai išd styta valstyb s vaidmuo švietime, ir pasi lyta centralizuoti krašto jaunimo aukl jimo atsakomyb . Be abejo, šis Rousseau projektas buvo žinomas ir Edukacin s Komisijos steig jams. Šis projekto pasirodymas 1772 metais remia tez , kad Edukacin s Komisijos centralizacijos id ja at jo iš pranc z , o gal net ir tiesiogiai iš Rousseau.

Šalia jau min t vyki Pranc zijoje ir dalinai Anglijoje, reikia bent trumpai pamin ti švietimo darbus Austrijoje ir Pr sijoje. Abu kraštai jau prieš Lietuv -Lenkij buvo išleid vis eil švietim lie ian i statym ir pad j pagrind mokyklin ms reformoms.

1760 metais imperator Marija Teres patvirtino *Studienhof - Commission* plan , ir tuo steig švietimo ministerij ³². Bet ši komisija, taip kaip ir Lietuvoje-Lenkijoje, nieko konkretaus nenuveik iki 1773 m. Tais metais išdirbtas buvo planas, kuris r m si trimis pagrindiniais principais : Kiekvienas pilietis turi gauti išmokslinim pagal savo socialin pad t ir pašaukim ; turi b ti surasti ir parengti atatinkami mokytojai ; turi b ti kurta pilna, sulyginta ir suvienodinta švietimo sistema ³³. Tais principais vadovaujantis Austrijoje buvo vykdomos švietimo reformos. 1774 met gruodžio 6 d. išleistame *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserlich-Königlichen Erbländern* buvo tiksliai išd styta mokykl strukt ra ir mokymo metodika atremta pr so Johann Ignaz von Felbiger *Methodenbuch*³⁴.

³¹ Šis traktatas buvo išleistas tik po Rousseau mirties. Švietimo projektas randamas pas William Boyd, (leid jas), *The Minor Educational Writings of Jean Jacques Rousseau*, New Yorkas 1962, 94-101 psl. ; pirma laida buvo 1782 metais : J. J. Rousseau, *Considérations sur le gouvernement de Pologne et sur sa Réformation projetée*, Paryžius 1782, 274 psi.

³² Alfred von Abneth, *Geschichte Maria Theresias*, Viena 1879, IX t., 169-171 psl. Bendrai aptaria George M. O'Brien, *Maria Theresa's Attempt to Educate an Empire*, žr. *Paedagogica Historien, Revue Internationale d'histoire de la Pédagogie*, X t., 1970 m. 3 nr., 542-565 psl.

³³ Alfred von Abneth, ten pat, 238 psl. ir Geor ge O'Bbien, ten pat, 549 psl.

³⁴ *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und*

Austrijoje reformos ir švietimo darbai taip pat buvo mason rankose ³⁵. Visi centrin s švietimo komisijos nariai buvo masonai. Bet Austrijos šveitimo komisijos nariai, masonai, nepadar tos klaidos, kuri padar pranc zai, portugalai ir ispanai. Austrai, kaip ir lenkai-lietuviai, kviet j zuitus pasilikti ir dirbti švietimo staigose. Tuo, tik Austrija ir Lietuva-Lenkija su j zuit pagalba vykd s kmingas švietimo reformas. Daugumas j zuit aktyviai dirbo reformos darb .

Austrijos švietimo komisija nuo Lietuvos-Lenkijos komisijos skiriasi tuo, kad imperij sudaran i krašt mokyklose lotyn kalba buvo pakeista tautin kalb , o Lietuvoje-Lenkijoje vien tik lenk kalb ³⁶.

Austrijos pagrindin s reformos at jo per Pr sij . Pagrindini reform autorius buvo pr sas Johann von Felbiger. Felbiger atvyko dirbti pas Marij Teres su Friedricho Didžiojo sutikimu. Pr - sijoje Friedrichas Didysis jau 1763 metais pad jo pagrindus valstybinio švietimo sistemai, išleisdamas *General-Land-Schul-Reglement*. Pažym tina, kad šio statymo autorius buvo tas pas Johann von Felbiger ³⁷.

Sumoderninus Pr sijos civilin kodeks (*Allgemeines Landrecht*) 1794 metais, buvo priimtas principas, kad krašto švietimas lieka valdžios rankose. Šis švietimo nuostatas prad jo veikti tik po Tilz s sutarties 1807 metais, steigus Švietimo Biur . Prieš tai valstybinio švietimo id ja Pr sijoje tebuvo tik statut knygose ³⁸.

Trivialschulen yra perspausdintas *Neudrucke pädagogischer Schriften*, Leipzigas 1896, XV t., Taipgi Johann Ignaz von Felbiger, *Methodenbuch* (redagavo Johann Panholzer), Freiburg im Breisgau 1892. Tai yra *Bibliothek der katholischen Pädagogik*, V-sis t.; *Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs*, XXIX, XXXV, ir XXXVI t., Vienna 1934 ir 1950.

³⁶ Nicholas Hans, *The Dissolution of the Society of Jesus in the Eighteenth Century and its Financial Consequences*, žr. R. King Hall, ir J. A. Lauwers, *Education and Economics: The Yearbook of Education* 1956, 141 psl.

³⁷ Julius Kornis, *Education in Hungary*, New Yorkas 1932 ; Robert A. Kann, *A Study in Austrian Intellectual History*, New Yorkas 1960; Robert J. Kerner, *Bohemia in the Eighteenth Century*, New Yorkas 1932 ; Ignjat Bokur, *Volksschule und Bildungsanstalten in Ungarn*, Zürichas 1911.

³⁷ Johann Ignaz von Felbiger, *Eigenschaften, Wissenschaften und Bezeigen rechtschaffener Schulleute*, Paderborn 1909, xxiv-xxvii. Pilnas tekstas *General-Land-Schul-Reglement...* yra ten perspausdintas.

³⁸ Friedrich Paulsen, *German Education Past and Present*, Leipzigas 1908. Taipgi bendrai : William Boyd, *The History of Western Education*, Londonas 1969, 307-312 psl. ; Friedrich Schneider, *Geltung und Einfluss der deutschen Pädagogik im Ausland*, Münchenas 1943, xxiii-358 psl.

Žinoma, tai neneigia, kad Pr sijoje švietimo srytyje buvo gan aiški ir pažangi reform³⁹.

IV. Edukacin s komisijos organizacija

Edukacin Komisija buvo pareigota perimti j zuit mokykl ir nuosavyb s administravim , kontrol ir prieži r vis kit ne j zuit (pavyzdžiui pijor) mokykl . Švietimo kontrol s Edukacinei Komisijai perdavimo laikotarpyje mokyklose nebuvo jokio mokslo pertraukimo. Visa organizacin švietimo sistemos strukt ra Edukacin s Komisijos prieži roje yra pavaizduota schemoje⁴⁰.

Tiems visiems uždaviniams atlikti Seimas paskyr Edukacinei Komisijai pinig us, gaunamus iš j zuit nuosavybi . Buvo sudarytos dvi pakomis s fondui tvarkyti: skirstomoji komisija Lietuvai ir skirstomoji komisija Lenkijai. Be ši komisij buvo steigta Teisin komisija. Bylos d l skol arba gin ai d l nuosavyb s vertinimo, d l mokes i buvo šios komisijos darbo apimtyje.

1774 m. vasario 21 d. Edukacin Komisija išspausdino pirm - sias taisykles⁴¹, kuriose aprašo savo vidin organizacij ir proced ras. 1774 met kovo 2 d., kaip papildymas Edukacin s Komisijos taisykli , buvo paskelbi s biudžetas⁴². Biudžete buvo parodyta

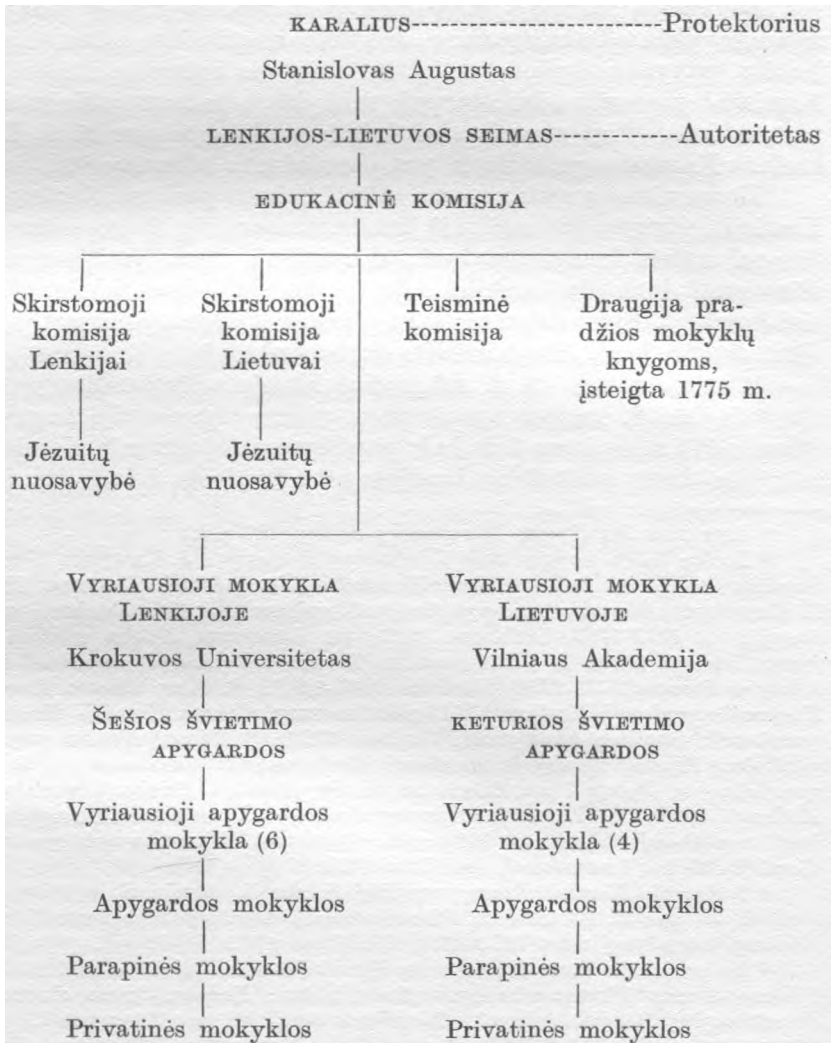
³⁹ Antanas Ram nas, *Iš sitem aušr* , 287 psl.

⁴⁰ Lenk kalba knygos apie Edukacin Komisij : J. Lewicki, *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji narodowej*, Krokua 1925; Z. Kukul ski, *Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji narodowej z lat 1773-1776*, Liublinas 1923; St. Lempicki, *Epoka wielkiej reformy*, Lvovas 1923 ; T. Wierzbowski, *Komisja Edukacji narodowej i jej szkoły w koronie 1773-1794*, Varšuva 1901-1917 ; S. Kot, *Geneza Komisji Edukacji narodowej*, Krokua 1919 ; J. Lewicki, *Geneza Komisji Edukacji narodowej : Studium historyczne*, Varšuva 1923 ; S. Tync, *Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji narodowej*, Krokua ; T. Wierzbowski, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji narodowej*, Krokua 1929 ; H. Pohoska, *Sprawy o wiaty ludu w dobie Komisji Edukacji narodowej*, Krokua 1929; H. Pohoska, *Wizytatorowie generalni Komisji Edukacji narodowej*, Liublinas 1957.

⁴¹ *Ordynacja Komisji Rzeczypospolitej Edukacji narodowej*, tekstas perspausdintas pas Z. Kukul ski, *Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji narodowej z lat 1773-1776*, Liublinas 1923, 10-12 psi.

⁴² Šis projektas buvo Edukacin s Komisijos išleistas 1774 metais kovo 2 dien *Gazeta Warszawska* šiuo užvardinimu : *Rozporz dzenie ekspensów do edukacji najpotrzebniejszych*. Biudžetas smulkiai pateiktas pas G. Kukul ski, ten pat, XCII-XCIII psl. ; pas J. A. Ra kausk , *The First National System of Education in Europe. The Educational Commission of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania (1773-1794)*, žr. *Lituanus*, XIV (1968), 4 nr., 20 psl.; pas A. Šidl ausk , *Mokykl reforma Lietuvoje XVIII a. pabaigoje*, žr. *Lietuvos Moksł Akademijos Darbai*, serija A 2(13), Vilnius 1962, 45 psl.

LENKIJOS KARALYST S IR DIDŽIOSIOS LIETUVOS
KUNIGAIKŠTIJOS VALSTYBIN EDUKACIN KOMISIJA
1773-1794

trij laipsni mokyklin organizacija. Komisijos nariai dr siai planavo steigti 2.500 parapini mokykl , kurios b t komisijos išlaikomos ir tvarkomos. Ta iau toks skai ius niekada nebuvo pasiek-

tas ; 1783 m. buvo steigta tik 22% projektuot parapini mokykl . Komisija taip pat buvo planavusi tur ti 78 vidurines mokyklas; 1783 m. veik jau 94% t projektuot mokykl ⁴³. Universitet (*Schola Princeps*) skai ius buvo tikslus nuo pradžios, nes veik Vilniaus Akademija ir Krokuvos Universitetas.

Edukacin s Komisijos trij laipsni mokykl sistema susidar iš pradžios mokykl (parapini ir privatini); vidurini arba apygardos mokykl ir aukštesni mokykl . Mokykl piramid s virš n je (žr. schem) yra Edukacin s Komisijos jurisdikcijoje esantys du universitetai. Lietuva buvo padalinta 4 švietimo apygardas, o Lenkija 6. Kiekvienoje švietimo apygardoje buvo viena vyriausioji apygardos mokykla, priži rima universiteto (*Schola Princeps*).

Apygardos mokyklos rektorius savo eile priži ri visos apygardos mokykl veikim . Pagaliau, apygard mokykl rektorai buvo pareigoti priži r ti visas pradžios ir visas priva ias mokyklas savo teritorijoje. Tuo b du hierarchin ir centralizuota valstybinio švietimo sistema buvo sudaryta, derinant varias švietimo institucijas vien harmoning ir koordinuot organ . Pažym tina, kad visa tai, kas pavaizduota schemeje, susidar per eil met . Skirstymo komisijos buvo kurtos 1773 metais ir paleistos 1776 metais. Komisijos viso darbo r mai klost si 1773-1783 met laikotarpyje ⁴⁴. 1783 met balandžio 13 d. Edukacin Komisija aprobavo taisykli , program , ir reguliamin rinkin , kur pavadino *Edukacin s Komisijos statutu*. Statutas ap m ne tik senus nuostatus, jame užtinkama daug nauj ir pažangi id j . Pavyzdžiui, mokytojai pagal savo pareigas ir pašaukim priskiriami aukštesnei socialinei klasei, jiems teikiama pagarba ir privilegijos: respektas.

1783 m. Edukacin s Komisijos statutas buvo seimo perži r tas 1790 ir 1793 metais. Pirmoji revizija išbrauk vidurini mokykl prefektus ir apygardos inspektorius. Religini ordin nariai gal jo b ti mokytojais iš j Vyriausios Mokyklos (universiteto) nustatyt 3-j met program ⁴⁵. 1793 metais Gardino seimas padar antr revizij . Ši revizija labai apkarp Komisijos teises. Seimas, persvarst s Edukacin s Komisijoss tatut , savo kontrol s teis paved Nuolatinei tarybai (ne 1772 m. steigtajai). Seimo nutarimams

⁴³ A. Šidl auskas, Ten pat, 45 psl.

⁴⁴ Tolimesn diskusija apie Edukacin s Komisijos veiki ir organizacij galima rasti pas J. A. Ra kausk , ten pat, ir A. Šidl ausk , ten pat, (žr. 43 išnaš), pas S. Sužied l , *Edukacin Komisija*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*. V t., Bostonas 1955, 338-340 psl., bei lenkiškose knygosose.

⁴⁵ A. Šidl auskas, *Pirmieji bandymai Lietuvoje parengti mokytojus pasaulie ius*, rankraštis, 1970, 20 psl.

tur jo daug takos Rusijos karini paj g buvimas krašte, kurios kišosi Seimo darbus ir vert senatorius priimti j pasi lymus ⁴⁶. Treiuoju padalinimu 1795 m. Lietuva buvo visiškai Rusijos aneksuota, ir visos valstybin s funkcijos paliov veikusios. Tuo b du Lenkijos-Lietuvos Edukacin Komisija, kuriai buvo pavesta švietimo reikal tvarkymas, baig savo egzistencij , bet jos reformos, patvarkymai, mokslo program pakeitimai, statutai liko ir toliau veikti kitose valstyb se ir kitais vardais. Vilniaus Akademija per Edukacin Komisij nurod Maskvai ir Petrapiliui keli Vakar švietimo ir mokslo pažang ⁴⁷. Edukacin s Komisijos statutas v liau tapo pagrindu kit krašt švietimo reformoms.

V. Edukacin s komisijos taka piet Amerikos švietimo reformoms

Yra nuomoni , kad Edukacin s Komisijos taka il s švietimo reformoms reiškiasi per Ign Domeik (1801-1889). Reorganizuoti mokykl sistem il je m si iniciatyvos švietimo ministerija, jos ministeris Montt, remiamas kit aukštosios visuomen s atstov ir taking generol , b tent, Aldunate ir Pinto. Profesorius Domeika savo atsiminimuose pažymi, kad ministeris ir sumin ti generolai praš j , kai jau buvo jo sutartis profesoriauti pasibaigusi ir pats jau pasireng s gr žti Europon 1846 m., pasilikti sostin je Santiago, dar bent por m nes i ⁴⁸. Praš j b ti patar ju perorganizuojant universitet ir vis mokykl sistem il je. Profesorius Domeika sutiko ir paruoš projekt il s švietimo sistemos reformai.

Prof. Vaclovo Biržiškos teigimu : « 1843 m. jo pasi lymu buvo reorganizuota il s mokykl sistema Vilniaus universiteto mokykl pavyzdžiu »⁴⁹. Taciau, remiantis paties Domeikos atsiminimais, susidaro skirtingas vaizdas negu Biržiška teigia. Domeika rašo : « Aš teikiau Švietimo Tarybai reformos projekt , kuriame mano d mesys buvo tame, kad atskirti nuo esamo Instituto tas katedras, kurios priklaus aukštajam mokslui ir prie j prijungus b tinas tuo metu mokslo šakas, kuri dar nebuvo Institute, sudaryti iš j universitet vokišk universitet (m s seniau Vilniškio) pavyzdžiu, o t dabartin Institut paversti išimtinai gimnazijos mo-

⁴⁶ A. Šapoka, (red). Lietuvos istorija, Kaunas 1936, 433-437 psl.

⁴⁷ Antanas Ram nas, *Iš sutes aušr* , 284 ir 290 psl.

⁴⁸ Ignacy Domeyko, *Moje podró e* : Pami tnik i wygna ca : Czterdziecie sze lat mego zawodu nauczycielskiego i naukowego w Chile, III t., Varšuva 1963, 27-28 psl.

⁴⁹ Vaclovas Biržiška, *Ignas Domeika*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, V t., Bostonas 1955, 106 psl.

kykl , paliekant jame, b tent mokyklos internate, kas buvo gero, tvark ir religin aukl jim . Kiek ten buvo smulkmen tame projekte, lie ian i mokykl organizacij ir nauj j universitet , b t apie juos per ilgai rašyti⁵⁰. Iš šios Domeikos ištraukos atrodo, kad jo reformos tik iš tolo rišosi su Vilniaus Universitetu, o daug ar iau su vokie i universitetais.

Norint aiškiai nustatyti Domeikos reform plan ir to plano santykius su Vilniaus Universiteto organizacine strukt ra ir Edukacin s Komisijos taka, reikia toliau gilintis Domeikos raštus, pat il s švietimo reformos plan ir studijuoti toliau Domeikos tyrin toj darbus^{50 51}.

VI. Edukacin s komisijos taka jungtini Amerikos val stybi švietimui

Edukacin s Komisijos taka Jungtini Amerikos Valstybi pedagoginei sistemai yra daug aiškesn negu jos taka il s bei Piet Amerikos mokykloms. Vis vien ši tak dokumentuoti ir detalizuoti reikia dar daug pastang ir tyrin jimo. ia pateikiami tik pagrindiniai šios takos bruožai ir faktai.

Kokia gal jo b ti Edukacin s Komisijos taka J. A. V. švietimo sistemai ? Per kur ši taka gal jo ateiti ? Kaip ji J. A. V. švietimo sistem paveik ? šiuos klausimus atsakymo ieškant, reikia žvilgtel ti atgal Edukacin s Komisijos pirmus metus. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius 1772 metais pakviet Varšuv pranc z Pierre Samuel Du Pont de Nemours (1739-1817) *2. Du Pont buvo fiziokratas ir masonas⁵³ . Varšuvoje Du Pont buvo paskirtas Edukacin s Komisijos užsienio reikal susirašin jimo sekretoriumi. Šias pareigas Du Pont jo beveik ketvert met , iki gr žo Paryži dirbti kartu su Turgot. Eduka-

⁵⁰ Ignacy Domeyko, *Moje podró e : Pami tniki wygna ca : Czterzie cie sze lat: mego zawodu nauczycielskiego i naukowego w Chile*, III t., Varšuva 1963, 28 psl.

⁵¹ Domeiko, *Memoria sobre la instrucció n publica*, 1845: P. Ragažinskas, Ignas Domeika kaip lietuvis ir mokslininkas, žr. *Tautos Praeitis*, II t., 3-4 knyga, 1967, 123-153 psl.

⁵² B. G. Du Pont, *National Education in the United States of America*, Newarkas 1923, viii-ix psi.

⁵³ Nicholas Hans, *Polish Schools in Russia: 1772-1831*, žr. *The Slavonic and East European Review*, 38 t., (Londonas 1960) 91 nr., 397 psl. Taip pat Roland G. Paul ston, *French Influence in American Institutions of Higher Learning, 1784-1825*, žr. *The History of Education Quarterly*, VIII., 1968, 229-245 psl.

cin s Komisijos dokumentuose randame Du Pont vard labai dažnai. Jis aktyviai dirbo su Edukacin s Komisijos nariais ir buvo labai gerai susipažin s su Edukacin s Komisijos planais, reguliarnais ir programomis. Be abejo, jis taipgi buvo susipažin s su t laik pranc z švietimo reformatori idjomis ir raštais⁵⁴.

Du Pont griz s Paryži , dirbo Pranc zijos valdžios ekonomine ir diplomatin je tarnyboje, kur tur jo progos sueiti artim pažint su Thomu Jefferson, kuris v liau tapo J. A. V. prezidentu. Reikia pasteb ti kad Du Pont, nuo Edukacin s Komisijos laik , netur jo joki ryši su švietimo reformomis Pranc zijoje. Thomo Jefferson 1800 m. balandžio 12 d. prašomas, Du Pont paruoš ir 1800 m. rugpi io m. 24 d. Jeffersonui teik savo studij - projekt : *Sur l'Education nationale dans les Etats-Unis*⁵⁵.

Du Pont raštu pateik Jeffersonui J. A. V. Edukacin s Komisijos steigimo plan , su pradžios, vidurimis, ir aukštosiomis mokyklomis ir su universitetu, kuris priži r t visas žemesnias mokyklas. Du Pont planas žymia dalimi atpaž stamas Jeffersono švietimo reform statym tekstuose. Virginia universiteto istorijos tyrin tojai teigia, kad Jefferson Virginia universiteto steigimo ir organizacijos planus gavo tiesiog iš Du Pont⁵⁶. Istorikas Philip Bruce irgi mano, kad Jefferson gavo iš Du Pont ne tik patarimu, bet ir paskatinim pedagogines reformas vykdyti ⁵⁷. Jefferson paskutinis pasi lymas reformuoti mokyklin sistem 1817 metais labai aiškiai primena Du Pont pasi lytus planus⁵⁸. Toliau, Du Pont planas aiškiai panašus Edukacin s Komisijos trij laipsni švietimo sistem ir daugel kit detali Edukacin s Komisijos planuose ir darbuose. Ši taka bus aiškesn , kai bus baigtas palyginimas Du Pont veikalo *Sur l'Education nationale dans les Etats-*

⁵⁴ L. Grimaud, *Histoire de la liberté d'enseignement en France*, Paryžius 1898, Grenoblis ²1944, 2 tomai; G. Compayre, *Histoire critique de l'éducation en France*, 2 tomai, Paryžius 1884. J. Palmer o, *Histoire des institutions et des doctrines pédagogiques, par les textes*, Paryžius 1958 ; W. W. Brickman, *Selected Bibliography on the History of Education in France*, žr. *Paedagogica Historica*, X t., 2 nr., 1970, 286-292 psl.

⁵⁵ Laišk nuorašus galima rasti : G. Chinar d, *The Correspondence of Jefferson and Du Pont de Nemours*, Londonas, Paryžius 1931, 11 ir 28 psl.

⁵⁶ H. B. Adams, *Thomas Jefferson and the University of Virginia*, U. S. Bureau of Education, Circular of Information, 1 nr., 1888, 51 psl.

⁵⁷ G. Chinar d, *The Correspondence of Jefferson and Du Pont de Nemours*, Londonas ir Paryžius 1931, 100 psl.

⁵⁸ *Jefferson's School Bill of 1817*, žr. R. J. Honeywell, *The Educational Work of Thomas Jefferson*, New Yorkas 1964; 233-243 psl. ; Ph. A. Bruce, *History of the University of Virginia*, 1 t., New Yorkas, 1920, 64 psl. Bendrai : R. D. Hesl ep, *Thomas Jefferson and Education*, New Yorkas 1969, 87-112 ir 117 psl.

Unis su Edukacin s Komisijos reguliamais ir pranc z planais, ypatingai Condorceto⁵⁹.

Dar b t galima pamin ti Edukacin s Komisijos nar Julian Niemcewicz. Niemcewicz iš Lenkijos nuvyko J. A. V., Anglij ir Pranc zij . Pagaliau apsigyven s J. A. V., tapo pilie iu ir buvo Thomo Jefferson artimas draugas. Per Niemcewicz Jefferson gal jo tiesioginiai sužinoti Edukacin s Komisijos veiklos apimt , organizacij , ir strukt r⁶⁰.

VII. Edukacin s Komisijos taka Rusijos švietimo reformoms

Lietuvos-Lenkijos Edukacin s Komisijos statutai ir reguliamai tur jo didel ir tiesiogin tak Rusijos švietimo reformoms, prad toms 1802-1803 metais. Ypatingai pažym tina taka rus pedagogin s sistemos administracijai ir organizacijai. Kokioje plot m je Edukacin s Komisijos nuostatai ir potvarkiai buvo pritaikyti Rusijos gyvenimo s lygoms ir kokioje apimtyje jie veik mokykliniuose santykiuose, m gina aiškinti gan nesena lenko profesoriaus Stefan Truchim studija, su kurios teigimais iš dalies m ginsime supažindinti⁶¹.

Bendrai pa mus, Edukacin s Komisijos taka Rusijos švietimo reformas n ra net pažym ta daugumoje Rusijos švietimo istorij lie ian i knyg⁶². Kiti autoriai, pavyzdžiui Nicolas Hans, rašydami apie 1802-1803 met švietimo reformas Rusijoje, nepa neigia galimos Edukacin s Komisijos takos. Jis pareiškia, kad ta taka at jo iš vakar Europos ir kad n ra svarbu, ar iš Edu-

⁵⁹ Geras ir vertingas rinkinys pagrindini pranc z rašt : F. De la Fontainerie, *French Liberalism and Education in the Eighteenth Century ; The Writings of La Chalatais, Turgot, Diderot, and Condorcet on National Education*, New Yorkas 1932. H. C. Barnard, *The French Tradition in Education : Ramus to Saussure*, Londonas 1922, ²1970.

⁶⁰ *The Jefferson Papers*, Massachusetts Historical Society, Collections, Bostonas 1900, 7 serija, I t. ; N. Hans, *Educational Reform in Poland in the Eighteenth Century*, žr. *Journal of Central European Affairs*, XIX t., 4 nr., 1954, 302 psl.

⁶¹ St. Truchim, *Współpraca polsko-rosyjska nad organizacją szkolnictwa rosyjskiego w pocz tkach XIX wieku*, II skyrius, 30 nr. Lodz 1960, 1-144 psi.

⁶² Pavyzdžiui, W. H. E. Johnson, *Russia's Educational Heritage*, New Yorkas 1969, xvi-351 psl. ; P. L. Alston, *Education and the State in Tsarist Russia*, Stanford, 1969, x-322 psl. ; W. Shimoniak, *Communist Education : Its History, Philosophy and Politics*, Chicaga 1970, xxi-506 psl. ; B. Pares, *Russia Between Reform and Revolution*, New Yorkas 1962, xvi-425 psl.

kacin s Komisijos, ar iš Pranczijos per Condorcet⁶³. Daugumas autori didžiausi tak Rusijos švietimo reformoms priskiria pranczams.

Lenk , o lygiai ir rus istoriografija, aplamai imant, neginija fakto, kad laikinieji nuostatai ir mokykl steigimo nuostatai yra atsirad ne be Edukacin s Komisijos takos ; ta iau lenk istoriografija prie šito tvirtinimo prideda savo išvedžiojimus, kuriuose yra pavojing prielaid ir fantazijos. Pavyzdžiui, nežinoma, kuriuo pagrindu Jan Kucharzewski tvirtina, kad pradinio liaudies švietimo nuostatai yra sudaryti remiantis La Harpe memorialu, lygiai kaip ir Adomo artoriskio referatu, paskelbtu Mokykl komisijoje⁶⁴.

Kita vertus, rus istoriografija stengiasi Edukacin s Komisijos tak sumenkinti, mažinant jos vert iki nullo. Daugumas rus istorik mato «laikinuose nuostatuose » ir mokykl steigimo potvarkiuose pirmiausia Condorcet tak . Taipgi, šios reformos plan kiti ir priskiria Jankowicz de Myriewo. Nenor dami numażinti Myriewo darb švietimo reformos reikalais, turime pažym ti, kad, pagal Rusijos Mokykl komisijos protokolus, Myriewo planas tos komisijos buvo atmestas 1802 met spalio 4 dien⁶⁵.

D l Condorcet ir prancz takos Truchim studijoje randame palyginim Condorcet plano su planu, priimtu Rusijos Mokykl komisijos 1803 metais. Truchim nurodo net 12 pagrindini skirtum tarp Condorcet organizacijos bei administracijos ir Rus Mokykl komisijos plan .

1802 metais buvo pateiktas Rus Mokykl komisijai Adomo artoriskio planas, kuris kartu su Mikalojaus Fuso priedais buvo priimtas ir caro Aleksandro patvirtintas. Adomas artoriskis buvo vienas iš veikliausi Edukacin s Komisijos nari . Lygindami rus švietimo reformas su Edukacin s Komisijos statutu mes galime aiškiai nustatyti takos form . Tai geriausiai rodo Vyriausios Mokslo Valdybos 1803 m. geguž s 5 d. išleista *Instrukcija Mokykl Vizitatoriams (Nastavlenije vizitatoram uciliš)*. Instrukcija yra ne kas kita kaip sintez keli Edukacin s Komisijos instrukcij vizita-

⁶³ N. Hans, *The Russian Tradition in Education, Londonas 1963, 20 psl.* ; N. Hans, *Comparative Education, Londonas 1958, 308-309 psl.* ; N. Hans, *History o f Russian Educational Policy, Londonas 1931.*

⁶⁴ J. Kucharzewski, *Epoka Paskiewiczowska, losy o wiaty, Varšuva-Krokuva 1914, 10 psl.* Taipgi St. Truchim, *Współpraca polsko-rosyjska nad organizacją szkolnictwa rosyjskiego w pocz tkach XIX wieku, Lodz 1960, 52 psl.*

⁶⁵ *Žurnal Komissji oh u iliš ach*, žr. I. Kornilov, *Sbornik materialov dla istoriji prosvieš zenija v Rossiji 1802-1804*, II t., Petrapilis 1897, 15 psl.

toriams iš 1774.VI.20; 1777.V.30 ; 1782.IV.5 ir 1783.IV.29 dienos; o taip pat ir kun. Strojnovskio sustatyto Edukacin s Komisijos statuto IV skyrius : *Akademini samb ri ir liaudies mokykl vizi-tavimai*.

Geriausiai tai pavaizduoja žemiau duodam tekst sugretini-mai. Smulk s nukrypimai parodo skirtingas specifines rus gyve-nimo s lygas.

Rus mokykl komisijos tekstas

EDUKACIN S KOMISIJOS TEKSTAS

« Vizitatori kontrolin veikla api-ma visas pilietines, valdines, pa-viet ir, kur esama, kaimo mo-kyklas, išlaikomas vieš j valdini organ , šl ktos, pirkli , arba pri-va i asmen , o Vilniaus Univer-siteto apygardoje taipgi ir dvasi-nink susivienijimo bei vairi pen-sion ⁶⁶.

[Vizitatorius] deleguoja generali-nius vizitatorius visas mokyklas, kaip akademines taip lygiai ir vienuolyn , k. a. pijor , bazilijon , ir kit ⁶⁷.

Vizitatorius pradeda kiekvienoje mokykloje eiti savo pareigas, pa-kviesdamas mokytojus ir j virši-ninkus pos d , kuriame, perskait-t s jam duotas instrukcijas, ap-taria su jais vidin mokyklos or-ganizacij , kiekvieno pareig no pa-reigas, mokykloje d stomus mokslo dalykus ir mokymo metodus.

Atvyk s viet , vizitatorius kvie-ia visus pasitarim ⁶⁹.

Jei kurioje mokykloje nesilaikoma metodo, rekomenduoto vieš j mo-kykl nuostatuose ir instrukcijose, skirtose mokytojams, vizitatorius privalo išaiškinti to nukrypimo priežastis ⁶⁸.

Vizituoj s stebi, ar mokslas ir kiti mokyklos tvarkos reikalai yra pa-gal Komisijos nustatyt tvark , patiria mokytoj skai i , j stro-pum , sugeb jim , ypa panau-dojim mokyklai nustatyto darbo laiko ⁷⁰.

⁶⁶ Vyriausios Mokslo Valdybos 1803.V.5 d. išleistoji *Instrukcija mokykl vizitatoriams (Nastavlenije vizitatoram u iliš)*, pirmasis paragrafas, žr. St. Truchim, *Współpraca polsko-rosyjska nad organizacja szkolnictwa rosyj-skiego w pocz tkach XIX wieku*, Lodz 1960, II skyrius, 30 nr., 1-144 psi.

⁶⁷ Edukacin s komisijos 1782.IV.5 d. ir 1783.IV.29 d. instrukcija, žr. ten pat.

⁶⁸ *Nastavlenije*, 2 §.

⁶⁹ Edukacin s komisijos išleisto statuto *Akademini samb ri ir liaudies mokykl vizi-tavimai*, IV skyrius, 9 §.

⁷⁰ Edukacin s komisijos 1782.IV.5 d. instrukcija, 2 §.

[Vizitatorius], tikrindamas mokinius iš vis d stom dalyk ir iš statomi} mokytojo klausim , vertina sugeb jimus ir žinias kaip vien taip ir kit ; tiria mokini atsakymus, ar jie supranta tai, kas j klausiamo, ar n ra sikal atmintin tik žodžius, kuriais atsakin ja klausim ; teisingai nuomonei susidaryti apie mokini pažangum duoda jiems klausimus atskirai.

Po kiekvieno tokio tikrinimo pasižymi, kurie dalykai mokomi kiekvienoje klas je, taipgi mokini uolum ir pastebimus ypatingus sugeb jimus, raportuoja apie tai universitetui, o kur jo n ra, tai kuratoriui⁷¹.

Vizitatorius turi stengtis pažinti ir kaip reikiant vertinti gabumus, uolum , pažangum mokyklos vadovo ir mokytoj

ir pranešti kam reikia apie pastebimus gabumus ir uolum , pildant pareigas, lygiai ir apie tuos, kurie n ra verti užimti viet , si lant j viet gabesnius ⁷⁵.

Išskyrus egzaminus, su dideliu tikslumu vizituoja klas , kreipdamas d mes mokini atsakymus, sugeb jimus ir mokymo metodus iš mokytoj pus s, kaip dalykus suvokia ir koks pažangumas iš mokini pus s ⁷².

Mokinius, kurie buvo gerai atžymti mokykliniuose raportuose ir pats sitikina tokio atžym jimo vertumu, Komisijos vardu pagiria, pažad damas juos rekomenduoti Komisijai⁷³.

Vizitatorius surašo Komisijai raport , kuriame rašo mokytoj ir mokini ypatingus pasižym jimus ⁷⁴.

Vizitatorius tiria, ar rektorius arba prefektas mokytoj ir direktori prieži roje kaip lygiai ir kitose savo pareigose pakankamai vykdo privalomus nurodymus ⁷⁶.

Apie mokytoj skai i , j sugeb jimus ir stropum ⁷⁷.

Pažymi savo darbo aprašyme kaip tuos mokytojus, kurie steng si pildyti komisijos nurodymus, lygiai ir tuos, kurie tingiai ir nenoriai juos pild ⁷⁸.

⁷¹ *Nastavlenije*, 3 §.

⁷² Statuto IV skyrius, 15 §.

⁷³ 1777.V.30 d. instrukcija, 5 §.

⁷⁴ Statuto IV skyrius, 26 §.

⁷⁵ *Nastavlenije*, 4 §.

⁷⁶ 1777.V.30 d. instrukcija, I §.

⁷⁷ Ten pat, 3 §.

⁷⁸ 1782.IV.5 d. instrukcija, 2 §.

Reikia kiekvien mokytoj paklausti, iš koki vadov li d sto, ir, jei iš sav užraš ir pastab , tai privalo parodyti vizitatoriui, kuris, juos perži r j s, išreiškia savo nuomon recenzijoje ⁷⁹.

Prieš baigdamas vizitacij , pasikvie ia vizitatorius pas save tuos, kuriems mano reikia atskirai duoti nurodym ir patarim , bet tai, kas lie ia vis mokykl , atkreipia direktoriaus arba glob jo d mes , pasižym damas vis tai savo dienyn , ir raportuoja kam reikia ⁸².

Vizitatorius lankydamas mokyklas taipgi kreipia ypating d mes parapines mokyklas, pasistengia surinkti žini apie esan ias mokyklas ir galimybes j steigimo ten, kur mokykl dar n ra ⁸⁴.

Vizitatorius patikrina, kokie vadov liai kuriam mokslui vartojami ⁸⁰.

[Vizitatorius] klausia, kurias knygas mokyklose naudoja ⁸¹.

Prieš baigdamas vizitacij , pasikvie ia vizitatorius tuos asmenis, su kuriais mano esant reikalinga priva iai pasikalb ti ir priminti, kas lie ia kiekvien , atskirai pasižym damas tam tikslui paskirtoje knygoje ⁸³.

Gali [vizitatorius] pakeliui lankyti kiek ir papapini ar kaimo mokykl ; pažvelgti j darb ir švelniai rekomenduoti, kas taisytina, jei kas jam atrodyt netinkama ⁸⁵.

Iš 17 skyri *Nastavlenije vizitatoram* net 15 savo turiniu paimti iš Edukacin s Komisijos 1783 met statuto ir kit reguliamin . Tik du nuostatai neturi atitinkam skyri Edukacin s Komisijos nuostatuose. Ta iau turinys t nuostat telpa papapini mokykl mokslo programoje. Smulks nukrypimai, kurie sutinkami kituose paragrafuose, yra pas ka atsižvelgimo specifines rus gyvenimo s lygas. Kaip mat me, kai kurie paragrafai yra tiesiog pažodžiui nurašyti iš Edukacin s Komisijos statuto.

Trucidino darbas yra tik pirmas bandymas išnarplioti komplikot švietimo istorijos raid Rusijoje, bet jo kruopš iai dokumentuota ir palyginamuoju b du pateikta medžiaga tur t b ti pagrindas m s tolinesniems tyrimjimams Edukacin s Komisijos darb ir tak .

⁷⁹ *Nastavlenije*, 5 §.

⁸⁰ 1777.V.30 d. instrukcija, 4 §.

⁸¹ 1782.IV.5 d. instrukcija, 6 §.

⁸² *Nastavlenije*, 9 §.

⁸³ Statuto IV skyrius, 24 §.

⁸⁴ *Nastavlenije*, 14 §.

⁸⁵ Statuto IV skyrius, 21 §.

VIII. Edukacin s Komisijos taka Pr sijos švietimo reformoms

Gali b ti, kad Edukacin s Komisijos darbai tur jo tak ir Pr sijai bei jos švietimo sistemai. Galima nurodyti bent vien studij , b tent Wandos Bobkowskos, *Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w latach 1793-1806*, kuri išd sto Edukacin s Komisijos ideologin tak Pr s švietimo reformoms⁸⁶.

Pr sai, pagrob Lietuvos-Lenkijos dal per antr j padalinim , tur jo progos susipažinti su mokyklomis tuose plotuose. Tai aiškiai rodo B. Sakalauskas, cituodamas aktus iš slaptojo Pr s archyvo Berlyne (*Geheimes Staatsarchiv*)⁸⁷. Dar reikia tolimesnio tyrin jimo nustatyti tak Pr sijai, bet Bobkowskos studija yra t tak tyrin jimo pradžia.

IX. Bendr os išvados

Baigiant, galima š pranešim suvesti sekan ias trumpas išvadas:

XVIII a. paskutin ketvirt reikia laikyti Edukacin s Komisijos veiklos ir naujos pedagogin s minties bei švietimo reformos laikotarpiu.

Fiziokratai ir masonai smarkiai vyravo reform eigoje.

Lietuvos-Lenkijos Edukacin Komisija yra pirmoji valstybin švietimo sistema centro Europoje.

Edukacin s Komisijos taka il s švietimo reformoms yra abejotina, bet dar nepilnai iširta.

Edukacin s Komisijos taka Jungtini Amerikos Valstybi švietimo reformoms reiški per Samuel Du Pont. Du Pont per Thom Jefferson paveik J. A. V. švietimo krypt .

Edukacin s Komisijos taka Rusijos švietimo reformoms yra aiški ir neabejotina.

Edukacin s Komisijos taka Pr s švietimo reformoms dar n ra aiški, bet jau yra rodym , kad ši taka buvo.

Prof. J. Ra kauskas

Chicaga

⁸⁶ Wanda Bobkowska, *Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w latach 1793-1806*, Varšuva 1948, 391 psl.

⁸⁷ B. Sakalauskas, *Mokyklos ir Pr s mokykl politika naujuosiuose Ryt , Pr suose*, žr. *Praeitis* 1 t., Kaunas 1930, 139-165 psl. Sakalauskas nurodo : *Repertorium von den Akten des Neuostpreussischen Departaments des ehemaligen General-DirectorA* (1799).

THE EDUCATIONAL [COMMISSION OF POLAND AND
LITHUANIA AND [ITS INFLUENCE ON THE EDUCATIONAL
SYSTEMS OF OTHER COUNTRIES

by

John A. Rackauskas

Summary

After a short presentation of the educational situation in XVIIIth century Lithuania-Poland, the author describes the establishment of the Educational Commission of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania (1773-1794). The Educational Commission appears to have been established with the help of French Physiocrats and Freemasons. The author presents an analysis of the educational influences which had some bearing on the educational plans and reforms of the Educational Commission. Of special importance is Jean Jacques Rousseau's tractate *Considérations sur le gouvernement de Pologne et sur sa Réformation projetée*. In general it appears that the Educational Commission's idea of centralization came via the French and the Commission's stress on science from the English. No clear cut influence has been found to exist between the Commission and the educational reforms of Maria Theresa or Frederick the Great.

The Educational Commission in turn influenced other countries and their educational systems. Influences on Chilian, United States, Russian, and Prussian educational systems are discussed. The author traces the Commission's influence on Chilian education via Ignas Domeika, who was the author of the Chilian Educational Reform of 1843-1846. Domeika was born in Lithuania-Poland. In his memoirs he credits the organizational plan of the old University of Vilnius as the source of his reform plan.

The Educational Commission's influences on educational reform in the United States can be traced through Pierre-Samuel Du Pont de Nemours. Du Pont served with the Educational Commission as the foreign correspondence secretary. He later worked in Paris and then in the United States. He was a close friend of Thomas Jefferson. Evidence is presented that Du Pont's *Sur l'Éducation nationale dans les États-Unis* contains many of the operational ideas of the Educational Commission. Jefferson later used Du Pont's proposal as a basis for the organization of the University of Virginia and the *School Bill of*

1817. A former member of the Educational Commission was also a close friend of Jefferson. Julian Niemcewicz had primary experience in educational reform and worked with Thomas Jefferson on many occasions.

The Educational Commission's influence on educational reforms in Russia is rather clear and well documented. The author presents excerpts from the Russian School Commission's regulation *Nastavlenije vizitatoram u ili š* (1803) and comparable paragraphs of the regulations issued by the Educational Commission between 1774 and 1783. The identified link between the Educational Commission and the Russian School Commission appears to be Adam Czartoryski, who worked for both commissions. Some evidence is presented to show that the popular attribution of authorship of the Russian educational reform legislation to Condorcet, La Harpe, and Jankowicz de Myriewo is not completely factual. It appears that the influence of the Educational Commission's regulations and Statute of 1783 is decisive and substantial.

Finally the author cites sources that attempt to determine the ideological influences of the Educational Commission on Prussian educational legislation between 1793 and 1806. No conclusion is reached regarding the influences on Prussian educational policy.